Strategy XXI Стратегія

SYNERGING ENERGIES

Centre for Global Studies / Центр Глобалістики

Європа-2021:
випробування газпромівським багнетом.
Що відбувалося на газовому ринку ЄС?

Михайло Гончар та Ігор Стукаленко про газ, труби і не тільки

Київ
Січень 2022

«Для російських лідерів більше не існує відмінності між «близьким зарубіжжям» і «Західною Європою». Зараз вся Європа — це «близьке зарубіжжя», в якому Кремль відчуває, що має сильні позиції. Європейцям було байдужим використання «Північного потоку-2» як інструменту шантажу України. Сьогодні вони опинилися в тому ж човні, що й Київ, на їхнє обурення.»[1]

Françoise Thom

Що насправді відбувалося на газовому ринку ЄС – важливе питання для України, оскільки за обставин російської агресії саме з європейського ринку вже сьомий рік імпортуються необхідні обсяги газу. Економіка ЄС все ще не повернулась до передпандемічного рівня, хоча 5% зростання ВВП у зоні євро за 2021 рік[2] – за осінніми оцінками Єврокомісії – перевищує попередні очікування. Таке зростання, в свою чергу, сприяло відновленню попиту на природний газ в промисловому секторі та прискореного, порівняно з іншими викопними енергоносіями, росту його споживання з огляду на кліматичні цілі ЄС.

Споживання природного газу в ЄС

В першій половині 2021 року склало 226 млрд. м^3, що на 11%, або на 23 млрд. м^3 більше, ніж за аналогічний період 2020 року – 203 млрд.м^3. Беручи до уваги, що у II півріччі 2019 року споживання газу в ЄС-27 (без Великобританії) становило 240,8 млрд.м^3 , спостерігається повільне відновлення споживання газу до передпандемічного рівня. Ймовірно споживання газу в ЄС найближчими роками триматиметься стійко на рівнях понад 400 млрд. куб. м на рік (див. рис. 1), особливо з урахуванням продовження невиваженої політики Німеччини з припинення використання атомної енергії.

Рис. 1. Споживання природного газу в ЄС-27 (без Великобританії).
Джерело: Eurostat

[1] Françoise Thom. The “energy partnership” with Russia: lessons from the past, dangers for the future. https://en.desk-russie.eu/author/francoise-thom.html

[2] https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-performance-and-forecasts/economic-forecasts/autumn-2021-economic-forecast_en

Власний видобуток газу в ЄС
у 2020 році обвально знизився на 22,1% порівняно з 2019 роком і продовжував знижуватися і в 2021 році. За останніми даними ЄС[3], у І півріччі 2021 року було видобуто 26,7 млрд. м^3 проти 29,4 млрд. м^3 у І півріччі 2020 року.

За підсумками ІІ кварталу 2021 р., найбільшими видобувниками залишаються:

- Нідерланди - 5.9 млрд. м^3
- Румунія - 2.2 млрд. м^3
- Польща - 1.3 млрд. м^3
- Німеччина - 1.1 млрд. м^3
- Італія 0.7 млрд. м^3
- Ірландія 0.4 млрд. м^3
- Данія - 0,3 млрд м^3

На тлі наведених цифр, побіжно можна відзначити, що Україна з показником видобутку 9,75 млрд м^3 за І півріччя 2021 року[4] (на 4% менше, ніж у 2020 році) фактично поступається у ЄС тільки Нідерландам.

Зростання залежності ЄС від імпорту газу.
Відповідно до падіння власного видобутку та росту споживання, обсяги імпорту газу зростають і він становить все більш важливу частину газового балансу ЄС. В 2019 році, останньому до вірусної пандемії, в ЄС, за оцінками Єврокомісії[5], було імпортовано 398 млрд.м^3 природного газу, в т.ч. близько 290 млрд. м^3 постачалось газопроводами. 108 млрд. м^3 надійшло у вигляді СПГ, з них на Катар прийшлося 28% імпорту, з Росії – 20%, зі США – 16%, з Нігерії – 12%.

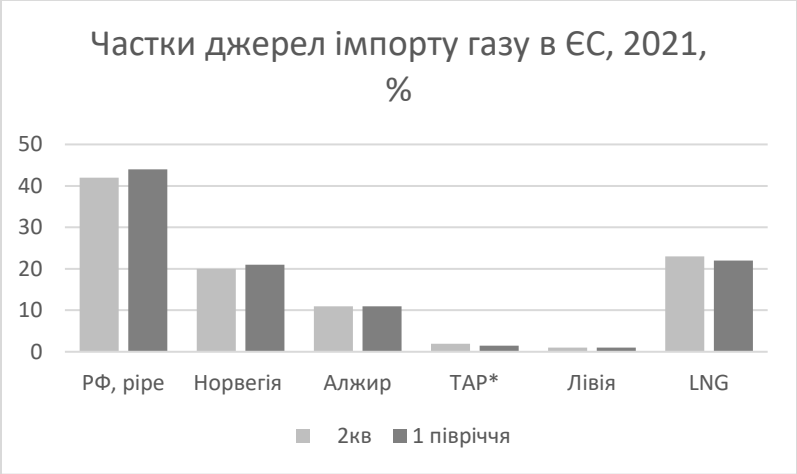

Рис. 2. Джерела імпорту газу в ЄС в 2 кварталі 2021 році.
**) -Трансадріатичний газопровід (TAP) разом з Трансанатолійським (TANAP) з кінця 2020 року забезпечує доступ азербайджанського газу в рамках Південного енергетичного коридору ЄС.*
Джерело: побудовано на базі даних DG Energy

[3] https://ec.europa.eu/energy/sites/default/files/quarterly_report_on_european_gas_markets_q2_2021_final.pdf
[4] https://www.epravda.com.ua/news/2021/11/8/679513/
[5] Quarterly Report Energy on European Gas Market, fourth quarter of 2019, https://ec.europa.eu/energy/data-analysis/market-analysis_en#gas-and-electricity-market-reports

Протягом І півріччя 2021 р. було імпортовано 180 млрд.куб.м трубопровідного газу, що на 14 млрд. куб. м більше ніж за цей період в 2020-му. В ІІ кварталі основними джерелами імпорту трубопровідного газу залишались Росія, Норвегія та Алжир. Постачання з Лівії та Азербайджану мали місце, проте були надто малими. Частка СПГ в загальному імпорті становила 23% (див. рис. 2).

Частка СПГ в загальному імпорті газу становила 23% (див. рис. 3). Причому основними джерелами імпорту СПГ були США, Росія та Катар. Отже РФ перебуває серед лідерів в поставках природного газу як трубопроводами, так і танкерами у скрапленому вигляді (СПГ).

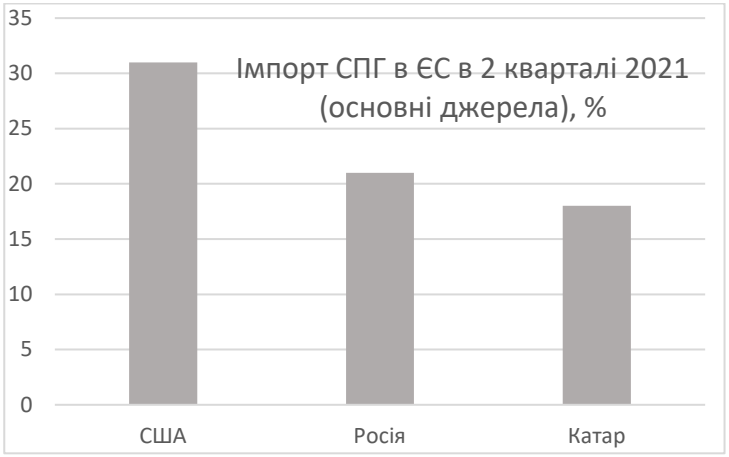

Рис. 3. Основні джерела імпорту СПГ в 2 кварталі 2021 року.
Джерело: побудовано на базі даних DG Energy

Відновлення попиту на газовому ринку ЄС вплинуло на підвищення оптових цін з 19 євро/МВт-год (200 євро/1000 м^3) на початку квітня до 35 євро/МВт-год (370 євро/1000 м^3) в кінці червня. Протягом літніх місяців та на початку осені середня спотова ціна продовжувала зростати до 70-75 євро/МВт-год у вересні 2021 року. Ціновий підйом тривав і в кінці року ціни побили всі історичні максимуми – 174,7 євро/Мвт-год 22 грудня на хабі TTF, а ціна продаж газу «на день наперед» у Різдво на хабі CEGH сягнула 223,4 євро/Мвт-год[6]

У І-му півріччі 2021 року, через зростання цін та обсягів, загальна вартість імпорту газу в ЄС виросла в 2.5 рази! Країни ЄС заплатили 39,8 млрд. євро за імпорт газу в порівнянні з 16,1 мільярда євро в І півріччі 2020 року.

В Єврокомісії вважають, що окрім зменшення надходження на ринок природного газу власного видобутку спричиненого виснаженням родовищ на території ЄС, значне підвищення оптових цін на газ має кілька причин в сегменті СПГ, зокрема:

- більш динамічне, порівняно з європейським, зростання попиту на СПГ на азійських ринках;
- обмеження пропозиції норвезького СПГ із-за аварії на заводі Hammerfest;
- збільшення вартості фрахту танкерів-метановозів.

США в ІІ кварталі 2021-го наростили постачання до Європи. 31% загального експорту СПГ надійшло саме в Європу, що майже вдвічі більше порівняно з 16% в І кварталі. Найбільшими постачальниками СПГ до ЄС в ІІ кварталі 2021 були Сполучені Штати – 7,4 млрд. м3, Росія – 5,1; Катар - 4,4 та Нігерія

[6] https://www.powernext.com/spot-market-data

– 3.1. Слід відзначити, що після домовленостей Трамп – Юнкер у липні 2018 року, 2019 рік позначився рекордом американського експорту СПГ до Європи. 36% його спрямовувалось саме на європейський ринок, що становило 17,2 млрд. куб. м[7].

Імпорт СПГ становить важливе значення на ринку ЄС. Найбільшими імпортерами СПГ залишаються Іспанія, Франція, Італія. У першому півріччі 2021 року країни ЄС імпортували 42 млрд. куб.м СПГ, що менше, ніж у першому півріччі 2020 року – 48 млрд. куб. м. За даними DG Energy[8] у II кварталі 2021 року найбільші обсягі СПГ надійшли до Франції - 5,8 млрд.м^3, Іспанії - 5,2 млрд.м^3 та Італії - 3,3 млрд.м^3. Наш сусіди Польща та Литва також отримують значні обсягі газу у вигляді СПГ, тим сами посилюючи безпеку. Польща імпортувала 1.2 млрд.м^3 в II кварталі, в т.ч. 49% - американський СПГ і 51% - російський. Литва імпортувала СПГ зі США - 48 % усього обсягу, з Росії - 16%, Трінідаду-і-Тобаго - 16%, Єгипту - 17%.

Треба відзначити, що наявна інфраструктура СПГ дозволяє імпортувати на європейський ринок значно більші обсяги. Коефіцієнт використання терміналів СПГ в 2021 році коливався від близько 22% у січні до 51% протягом березня-квітня (див. рис. 4). Така нерівномірність пов'язується з інтенсивною міжнародною конкуренцією за постачання СПГ.

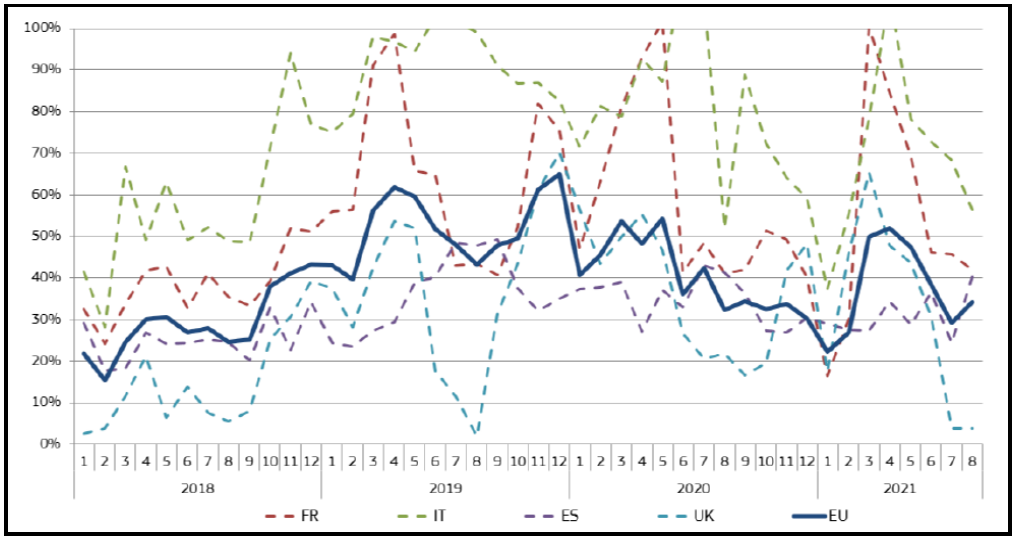

Рис. 4. Рівень використання СПГ- терміналів в ЄС.
Джерело: DG Energy

Збільшений попит і недостатня пропозиція призвели до жорсткої конкуренції за СПГ між європейським і азійським газовими ринками, меншої доступності СПГ-танкерів і зростання цін. В підсумку азійські цінові маркери (benchmark) оптового газу стали індикативом для нідерландського габу TTF. Найбільшим ринком СПГ у світі став Китай, імпортувавши у II кварталі 2021 року 28 млрд. м^3 газу, ЄС на другому місці з 24 млрд. м^3 і далі Японія з 22 млрд. м^3 імпорту СПГ.

[7] https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/eu-us_lng_trade_folder.pdf
[8] https://ec.europa.eu/energy/sites/default/files/quarterly_report_on_european_gas_markets_q2_2021_final.pdf

Китайський чинник[9]

Рис. 5. Китай. Деяка газова інфраструктура. Джерело: US EIA

Протягом останніх 10 років видобуток власного газу в Китаї зростав на 9% щороку. Попри всі зусилля збільшити внутрішній видобуток, зростання його споживання йшло випереджаючими темпами – в середньому на 17.3% щорічно в період 2002-2013 р.р. До 2035 року в КНР прогнозується споживання 650 млрд. куб. м газу на рік, що удвічі більше, ніж у 2020 році. До 2050 року попит впаде до 550 млрд. куб. м.

Зростання китайського попиту зумовлено політикою уряду, яка включає заміну вугілля на газ, покращення якості повітря, ширше використання СПГ для транспортних перевезень. Від 2006 року Китай планомірно розбудовує мережу приймальних СПГ терміналів уздовж східного узбережжя, до 2035 року їх має бути 34, з приймальною потужністю 247 мільйонів тон (~346 млрд. м^3). На 2020 рік Китай збудував 22 термінали СПГ. Планувалося будівництво ще дев'ятьох, але пандемія сповільнила втілення цих планів.

Китайський імпорт СПГ почав зростати після падіння цін на нафту й газ у 2014 році, а в 2018 році підскочив на 41%, порівняно з попереднім роком. Уряд КНР розглядає природний газ як перехідний енергоносій на шляху до відновлюваної енергетики і, за прогнозами, його частка зросте до 12% в енергетичному міксі КНР до 2040 року. У 2022 році на Китай припадатиме третина прогнозованого зростання попиту на СПГ у світі.

2021-го року китайські компанії підписали три великі угоди з американськими постачальниками, що подвоїть обсяги імпорту СПГ зі США. У 2020-му США експортували до КНР 3.1 млн. тон СПГ і були на шостому місці серед постачальників. У рамках двох 20-річних контрактів, Venture Global щорічно постачатиме Sinopec 4 млн. тон СПГ. Також дочірня компанія китайської ENN Natural Gas підписала 13-річну угоду з американською Cheniere Energy.

Загалом, політичні та торгівельні суперечки між США та Австралією з одного боку та КНР з іншого, майже не зачепили імпорт СПГ. Австралія досі є найбільшою постачальницею СПГ до Китаю, попри те, що частка австралійського газу на китайському ринку СПГ дещо скоротилася з 45% до 43%. Частка американського СПГ зросла до 8% і далі зростатиме.

[9] На основі аналізу Азійсько-Тихоокеанського бюро Центру глобалістики «Стратегія XXI».

Російський газ на ринку ЄС

Обсяги торгівлі газом на європейських габах впали на 4% у II кварталі 2021 року в порівнянні з аналогічним періодом минулого року (який був не найкращим через пандемію) після зниження на 13% у I кварталі. «Газпром» змінив ціноутворення своїх експортних контрактів[10]. У 2020 році близько 87% його експортних обсягів продані за цінами, індексованими у відповідності з контрактами на габах. Решта 13% були індексовані нафтою.

У I півріччі 2021 року лише російський газ трубопроводний газ покривав 44 % імпорту газу до ЄС. В той час як на початку 2010-х частка російських постачань становила допустимих 30%, останніми роками російська частка «СПГ+трубопровідний» газ стабільно більше 40%, а в окремі періоди значно перевищує цю позначку (див. рис. 6). Протягом останніх років Росія також збільшує своє значення і в сегменті імпорту СПГ в ЄС і наразі має загальну частку, що наближається до половини усього імпорту газу ЄС, очевидно, що здійснює вплив на цінові показники європейських хабах.

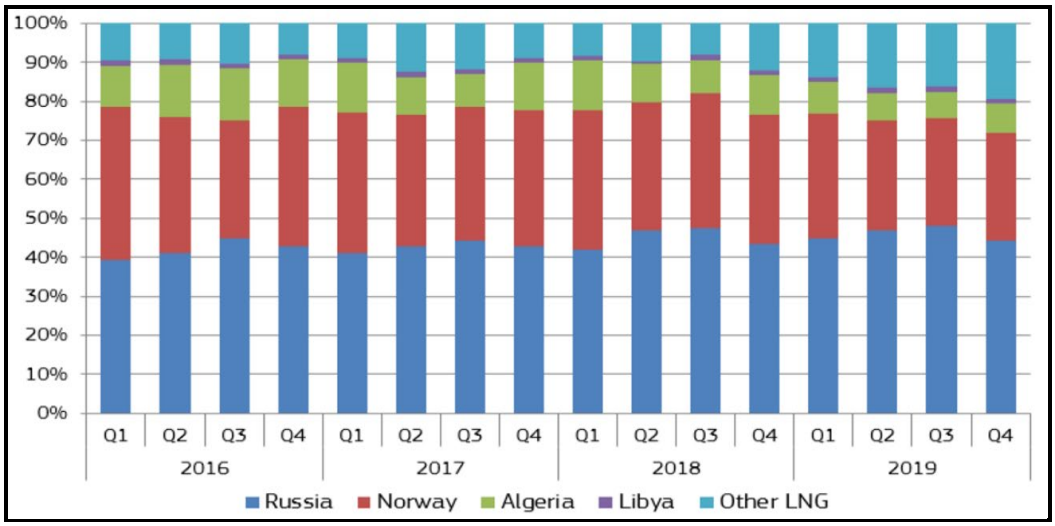

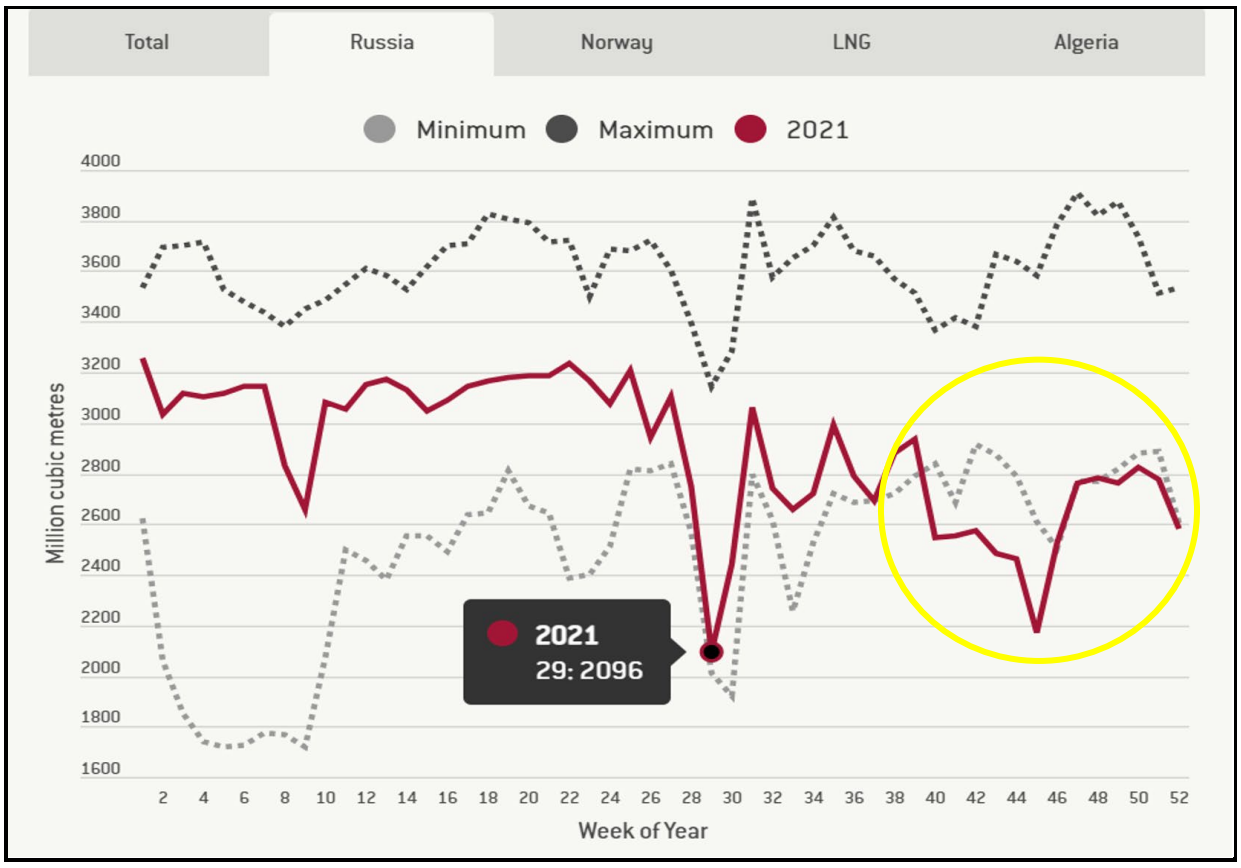
Рис.6. Частка імпорту в ЄС разом «трубопровідний» і СПГ.
Джерело: DG Energy

Отже, вплив постачань газу з РФ зростає. Зусилля ЄС щодо альтернативних джерел принесли мінімальні результати і то лише за наполегливості країни, що не є членом ЄС – Азербайджану. В II кварталі лише 1,9% імпорту становить азербайджанський газ, який надходив за маршрутом через Південний Кавказ, Туреччину, Балкани, Адріатику до півдня Італії.

Транспортування газу з РФ до ЄС здійснювалось по 4 маршрутах, завантаження яких визначається «Газпромом»: «Північний потік», Ямал – Європа, ГТС України, «Турецький потік» (винятком є традиційні постачання до країн-членів ЄС, які безпосередньо межують з РФ – Фінляндія та країни Балтії).

[10] Some 56.1% of its export volumes in 2020 were indexed to day-ahead or month-ahead prices, while 30.9% had a link to forward prices (quarter, season and year-ahead).The remaining 13% of volumes sold had an oil link, https://www.spglobal.com/platts/en/market-insights/latest-news/natural-gas/042921-gazprom-sees-2021-european-gas-exports-in-range-of-175-183-bcm-burmistrova

Найпотужніший вплив на ринок ЄС мала і має поведінка Росії. На діаграмах Центру Bruegel (див. рис. 7-9 нижче) показано щотижневий імпорт природного газу з поза меж ЄС у 2021 році в порівнянні з тижневими мінімальними та максимальними значеннями імпорту за період 2015-2020 років[11]. Якщо порівняти динаміку обсягів імпорту з основних постачальників – Росії, Норвегії та Алжиру, то нескладно дійти висновку, що дії Росії у II півріччі 2021 року були спрямовані на мінімізацію постачань, а Норвегії та Алжиру – навпаки, на максимізацію. Збільшені після виконання ремонтних робіт на родовищах норвезькі постачання, а також експорт з Алжиру були спрямовані на задоволення ринкового попиту в ЄС, в той час як мінімалістські постачання від «Газпрому» були орієнтовані на підтримку високого рівня цін та їх подальшу ескалацію. Маніпулювання обсягами та напрямками постачань з РФ до ЄС, газосховищами «Газпрому» в ЄС, мало і продовжує мати на меті змусити Німеччину та Європейську Комісію зняти усі перешкоди для запуску в експлуатацію «Північного потоку-2».

Показово те, що ламана постачань російського газу у IV кварталі 2021-го нижче будь-яких мінімальних значень за період 2015-2020 р.р.

[11] https://www.bruegel.org/publications/datasets/european-natural-gas-imports/

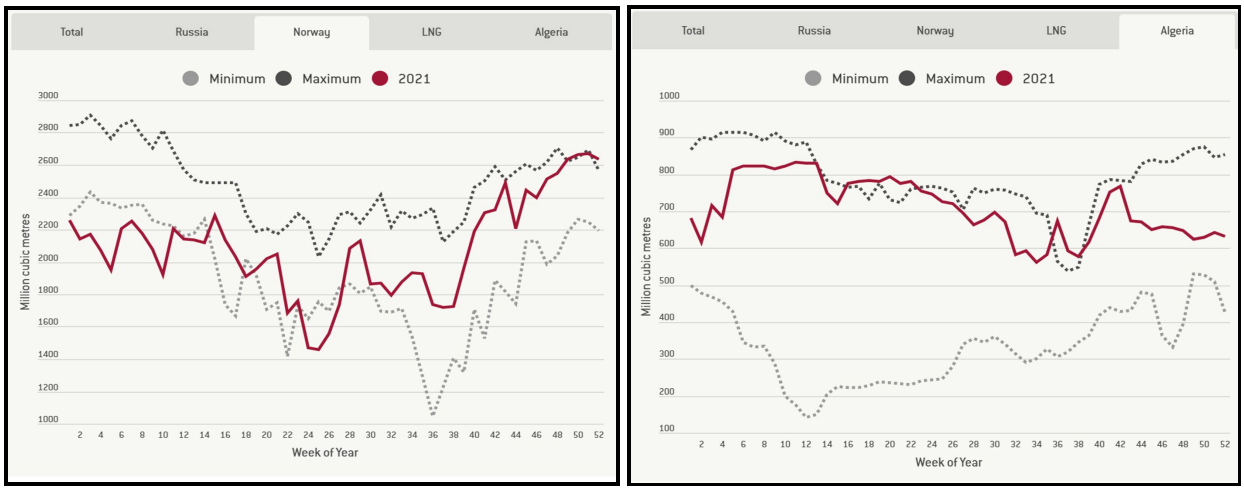

Рис. 7-9. Тижневі обсяги постачання газу до ЄС РФ, Норвегією та Алжиром
Source: Entsog, https://transparency.entsog.eu/#/map https://infogram.com/1pk6j01vz3dzdkc9z0er3rz7kpb3yekm3x0
Примітка: мінімальні та максимальні обсяги обраховані за період 2015-2020 р.р.

Російські ЗМІ відверто вказували на нехтування «Газпромом» традиційних маршрутів до ЄС та необхідністю закачування газу в ПСГ: «Аж до 2019 року на час ремонту "Ямал – Європа" та "Північного потоку" "Газпром" збільшував прокачування газу через Україну. У 2020 році цього вперше не сталося – все недопостачання було компенсовано відбором газу зі сховищ у Європі. У 2021 році під час ремонту на магістралі "Ямал - Європа" (проходить через Білорусь і Польщу) "Газпром" задіяв свої запаси в підземних сховищах Європи - австрійському Хайдах , німецьких Реден і Катаріна, Бергермеєр у Нідерландах»[12].

Спадна динаміка постачань «Газпрому» до Європи чітко простежується і за квартальними даними Федеральної митної служби РФ. Якщо у I кварталі постачання в «далеке зарубіжжя» (ЄС + Туреччина + Балкани) становило 58,8 млрд. куб.м, у II – 51,6, то у III кварталі – 47,3 млрд. куб.м. Показово, що у III кварталі пандемічного 2020-го року постачання було більшим – 49,2 млрд. куб.м.

Що з газовою інфраструктурою?
Газопровід EUGAL, який є суходільним продовженням «Північного потоку-2 і прокладений паралельно відводу OPAL від першого «Північного потоку», з 1 квітня 2021 року запрацював на повну потужність обома нитками (див. рис. 10).

В цьому світлі варто нагадати рішення вищої судової інституції ЄС щодо газопроводу OPAL (потужність 36 млрд. м^3 на рік). 15 липня 2021 року Суд ЄС в Люксембурзі залишив в силі обмеження доступу «Газпрому» до газопроводу OPAL. Було підкреслено[13], що «законність будь-якого акту, що належить до енергетичної політики Європейського Союзу, повинна бути оцінена у світлі принципу енергетичної солідарності», як одного з наріжних принципів функціонування ЄС. Суд відхилив аргументи Німеччини, яка стверджувала, що термін «енергетична солідарність» був політичною концепцією, а не юридичним терміном. Суд заявив також, що Європейська комісія повинна вивчити можливі ризики для безпеки поставок газу на ринки ЄС.

[12] https://www.interfax.ru/business/780322
[13] https://www.reuters.com/business/energy/eu-court-rejects-germanys-gazprom-pipeline-appeal-2021-07-15

Рис. 10. Продовження Північних потоків 1,2 в Німеччині.
Джерело: побудовано на базі даних ENTSOG

Залишається в центрі уваги також сам Північний потік-2 з його негативним впливом як на загальну безпеку, так і безпеку поставок газу. Домовленість[14] Байдена – Меркель щодо ПП2 увімкнула зелене світло завершенню цього проекту. Одночасно сторони задекларували протидію можливим намірам Росії використовувати поставки газу для геополітичного тиску на Україну та країни Центральної Європи. В разі використання газу в якості зброї, Німеччина має вжити заходів на національному рівні та наполягатиме на ефективних заходах на європейському рівні, включаючи санкції, для обмеження можливостей Росії для енергетичного/газового експорту в Європу.

Сторони заявили про зацікавленість у продовженні транспортування газу територією України після 2024 року. Враховуючи це, Німеччина зобов'язалась застосувати всі важелі для пролонгації контракту Україна – Росія на 10 років. Переговори щодо цього мали б розпочатися не пізніше 1 вересня 2021 року.

Що маємо зараз на початку 2022 року? Будівництво ПП2 завершено. Процес сертифікації оператора ПП2 швейцарської за місцем реєстрації, російської за власністю компанії Nord Stream 2 AG призупинено.

14 Joint Statement of the US and Germany on Support for Ukraine, European Energy Security, and our Climate Goals; https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/joint-statement-usa-and-germany/2472084; https://ua.usembassy.gov/joint-statement-of-the-united-states-and-germany-on-support-for-ukraine-european-energy-security-and-our-climate-goals/

Переговори з питань нової угоди на транспортування газу з РФ до ЄС через територію України так і не розпочались. Російська сторона не має наміру розпочинати переговори, про що вона відверто заявляє. Для забезпечення газового транзиту Україною Міністерством економіки ФРН було призначено уповноваженого Георга фон Вальдерзее (Georg von Waldersee)[15]. Незважаючи на той факт, що з моменту оприлюднення спільної німецько-американської заяви вже минуло майже півроку, нічого не відбулося, щоб усунути всі досі існуючі економічні та безпеково-політичні загрози для України через газопровід «Північний потік - 2». Жодні переговори з Україною щодо економічних та політичних компенсацій стосовно газогону також не були проведені.

РФ обмежує постачання газу і не використовує можливості ГТС України для збільшення поставок в ЄС. З огляду на поведінку Росії у Європі, маніпуляції з обсягами транспортування через Ямал – Європа, існує реальна загроза припинення фізичного транзиту українською територією.

Важливо, що Німеччина зобов'язалася дотримуватися як букви, так і духу Третього енергетичного пакету по відношенню до «Північного потоку-2». Це включає оцінку будь-яких ризиків, які створює сертифікація оператора проекту для безпеки енергопостачання ЄС. Україна має всі підстави наполягати, щоб ПП2 не має бути сертифікований, як такий що не відповідає вимогам законодавства ЄС.

В той же час нова ринкова зона ЄС створена в Німеччині. Вона буде діяти як європейський вузол, що з'єднує інші газові ринки ЄС. 21 квітня 2021 року в Берліні було підписано угоду про співпрацю, яка передбачає злиття двох ринкових зон – GASPOOL і NetConnect Germany – для утворення єдиної ринкової зони європейського формату – Trading Hub Europe (THE). 1 жовтня 2021 р. процес об'єднання завершився.

Практично утворення THE слугує індикатором завершення німецьких приготувань до трансформації газового ринку ЄС під російські «Північні потоки». Така трансформація матиме наслідком «германізацію» ринку газу в ЄС з ключовою інфраструктурною роллю Німеччини, на ринку якої переважає російський газ – понад 60%[16]. Паралельним наслідком стане посилення домінування російського газового спрута через розгалужену мережу дочірніх компаній «Газпромекспорту» в Європі (див. рис. 11) та подальшу експансію в систему підземного зберігання газу в ЄС і передусім в Німеччині та Австрії.

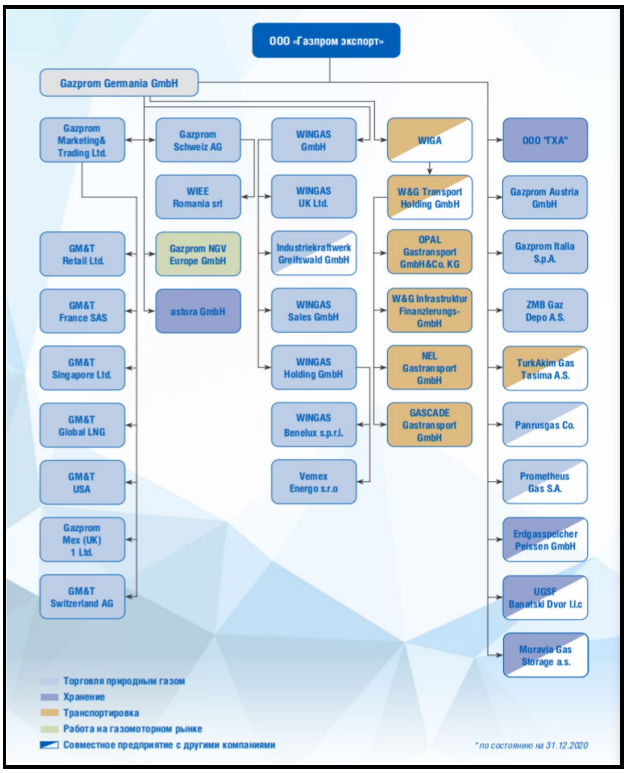
На тлі домінування тематики «Північного потоку-2» в медіа-просторі на задній план відійшла тиха експансія «Газпрому» в трубопровідну інфраструктуру та сектор підземного зберігання газу в ЄС. Компанія «Астора», яка є дочірньою компанією «Газпром Германія» - однієї з «доньок» «Газпромекспорту» - є одним з найбільших операторів ПСГ в Європі. Вона керує потужностями майже 6 млрд. куб. м. у восьми ПСГ загальним обсягом зберігання в 15,1 млрд. куб. м (див. рис. 12).

«Газпромекспорт» через спільне підприємство WIGA контролює газотранспортного оператора «Gascade», який оперує в Німеччині мережею газопроводів загальною протяжністю 2900 км, за

[15] https://twitter.com/MelnykAndrij/status/1178679439355531265

[16] На основі даних Rystad Energy: Germany's gas demand, which is currently just above 90 billion cubic meters (Bcm) per year… 2019, shows that Germany – acting also as a gas transport hub – imported 55.5 Bcm of gas from Russia… https://www.rystadenergy.com/newsevents/news/press-releases/germany-gas-demand-to-top-110-bcm-by-2034-and-nord-stream-2-is-the-cheapest-new-supply-option/

допомогою яких газ постачається як з Росії («Північний потік»), так і з Північного моря. Тобто, у такий спосіб «Газпром» має важелі впливу на транспортування конкурентних потоків газу з Норвегії, що створює додаткові ризики для безпеки постачання до ЄС. Навряд чи це усвідомлюється в Брюсселі.

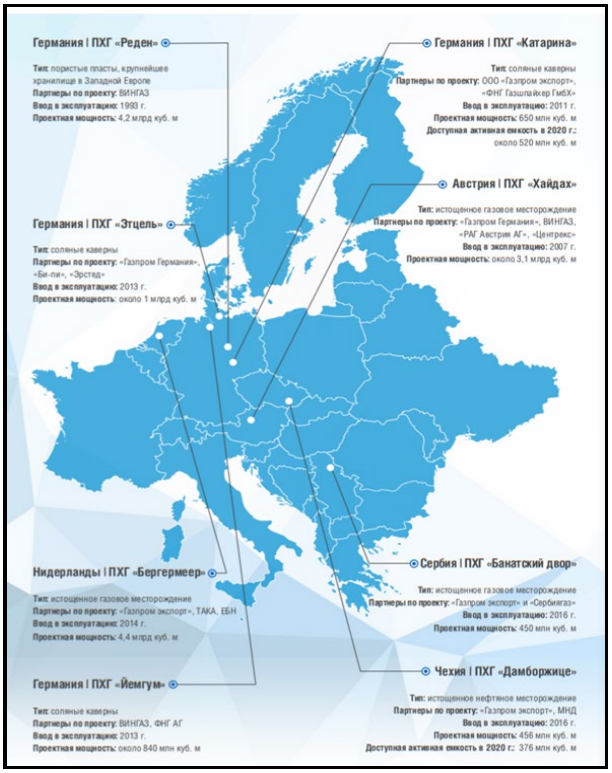

Рис. 11. Газпромекспорт та його «родина» в ЄС .

Рис. 12. ПСГ «Газпрому» на території ЄС

Джерело: Газпромекспорт

Але «Газпром» діє в Європі не тільки через мережу дочірніх та афілійованих компаній. Фактично, він використовує провідні енергетичні концерни ЄС в якості проксі-інструментів для впливу на національні уряди, регулятори та Єврокомісію. Яскравий приклад – ось це висловлювання керівника провідної німецької компанії Uniper Клауса-Дітера Маубаха в інтерв'ю Rheinische Post: ***"Особи, що приймають рішення, повинні це знати. Німеччина задовольняє більше 90% своїх потреб у газі через імпорт, а половина, знову таки, з Росії. З усього близько 400 терават-годин, які Німеччина імпортує щороку з Росії, майже 250 тераватт-годин походять від довгострокових контрактів Uniper з Росією"***. Отже, 62,5% імпорту з РФ роблять свою справу в Німеччині. Практично, це завуальований «прагматичною» риторикою ультиматум новому уряду РФ та Єврокомісії, тобто, «особам, що приймають рішення». Але Uniper – не єдина німецька компанія, що імпортує російський газ.

Україна як частина газового ринку ЄС.

Україна імплементувала більшість вимог європейського газового законодавства. За останніми даними секретаріату Енергетичного співтовариства вже імплементовано біля 80 % вимог. Отже, наша країна поступово стає східним пазлом єдиного газового ринку ЄС. Це надає право і пряму зацікавленість відповідно себе поводити – не просто виконувати, а впливати на ухвалення рішень, відстоюючи свої інтереси. Для цього маємо деякі інструменти впливу. В першу чергу можемо діяти через органи Угоди

про асоціацію «Україна – ЄС» – як урядові та парламентські, так і громадянського суспільства за участі представників з обох боків.

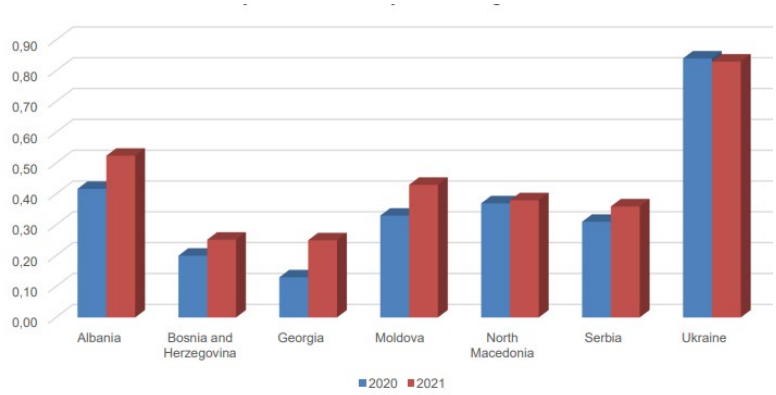

Рис. 13. Індикатори впровадження.
Джерело: 16th Energy Community Gas Forum, 22 вересня 2021 р

Участь в Договорі Енергетичного Співтовариства (ДЕС) – це також певний важіль впливу, хоча й опосередкований. Зокрема, можливість відстоювання інтересів надає представництво в таких важливих органах як Газова координаційна група[17] та Мадридський газовий регуляторний форум[18]. Там Україну та все Енергетичне Співтовариство представляє Секретаріат ДЕС, якому делеговано представлення та відстоювання інтересів країн-учасниць Договору.

Беручи до уваги, що Секретаріат ДЕС очолив з минулого року представник Польщі Артур Лорковський та той факт, що Україна головує майже протягом усього 2022-го року в Співтоваристві, виступивши з ініціативою RESP (Регіональне партнерство з енергетичної безпеки), це посилює шанси Києва бути не тільки почутим в Брюсселі, але й домогтися активізації позиції Єврокомісії щодо збереження ролі газотранспортної інфраструктури України (магістральних газопроводів та ПСГ) у питанні безпеки постачань до ЄС та у протидії російській експансії і спробам РФ трансформувати газовий ринок в регіоні Центрально-Східної Європи під себе.

Ціновий шок: яким буде афтершок?

Аномальна цінова ситуація на ринку, недостатні запаси газу, тиск домінуючого російського постачальника створили дестабілізацію ринку, кризові явища та впливають на громадян. Стає очевидним, що існуюча модель ринку має брак важелів для ефективного впливу та регулювання. Події на газовому ринку висвітлили загрози, що спонукають шукати шляхи посилення безпеки постачання газу. Це змушує євроінституції, країни-члени шукати способи реагування та шляхи виходу з важкого становища.

На жаль, в ЄС саботували польську пропозицію 2014 року про спільну закупівлю газу. Тодішній прем'єр Польщі Дональд Туск назвав це одним з можливих заходів, які дозволять зменшити енергетичну залежність від Росії: "Щоб Європа створила систему загальних закупівель газу, не коли кожна країна окремо домовляється про постачання і Росія може це "розігрувати", а ЄС купує газ, який потім

[17] https://ec.europa.eu/energy/topics/energy-security/secure-gas-supplies/gas-coordination-group-meetings_en
[18] The European Gas Regulatory Forum (Madrid Forum), https://ec.europa.eu/energy/topics/markets-and-consumers/wholesale-energy-market/gas-network-codes/madrid-forums_en

розподіляє між державами-членами в залежності від їх потреб. Тоді ніхто, в тому числі Росія, не зможе легковажно ставитися до такого великого клієнта, який купує таку величезну кількість газу"[19].

Створений 2015 року за ініціативою Польщі Енергетичний Союз ЄС, як механізм енергетичної безпеки, практично був трансформований у механізм менеджменту зеленого переходу ЄС, де безпекові питання перебувають на маргінесі із-за відсутності консенсусу. Фактично, російські проекти «Північного потоку-2» та «Турецького потоку» унеможливили такий консенсус, розділивши ЄС. Низка країн-членів ЄС стали активними їх промоутерами: Німеччина, Австрія, Франція, Угорщина, Болгарія, а інші – опонентами – Польща, Литва, Латвія, Естонія, Румунія. Деякі з країн-членів зайняли позицію «моя хата з краю», що фактично, сприяло «Газпрому» у досягненні стратегічних цілей – Фінляндія, Швеція, Данія. Тепер ЄС пожинає плоди власної аморфної політики енергетичної безпеки та невивчених уроків газових криз 2006 р. та 2009 р., влаштованих Росією.

Європарламент провів на початку грудня 2021 р. спеціальну пленарну сесію щодо зростання цін[20] на енергію. Звучали пропозиції переглянути енергетичну політику ЄС та реформувати газовий ринок. Для більшості європарламентарів вже стало зрозумілою веапонізація Росією своїх постачань газу до ЄС. Навіть глава європейської дипломатії Жозеп Борель констатував 20 грудня у своєму блозі: "Росія використала енергетику як інструмент політичного впливу". Однак, виконавчий віце-президент Єврокомісії Маргрете Вестагер 21 грудня заявила, що Єврокомісія поки що не готова робити висновки про те, чи зловживає "Газпром" правилами енергетичного ринку ЄС. Схожої думки дотримується європейський комісар з енергетики Кадрі Сімсон: «Хоча довгострокові контракти з Росією дотримуються, але жодних додаткових потужностей (на транспортування - прим. наша) не було забронювано, незважаючи на зростання цін, що посилює тиск на баланс газу» [21]. Такі різнобачення єврочиновників відразу ж використовує Росія. 22 грудня з Москви прозвучала заява заступника міністра закордонних справ РФ Александра Грушка: «Звинувачення з боку ЄС на адресу "Газпрому" в тому, що він обмежує постачання газу до Європи, безглузді та беззмістовні»[22].

В цьому контексті важливо, що НАК «Нафтогаз України» 21 грудня 2021 р. звернувся до Генерального директорату захисту конкуренції Європейської Комісії (DG Competition) зі скаргою[23] на зловживання російським Газпромом домінуючим становищем на європейському ринку газу. Раніше, в травні 2019-го, Нафтогаз вже подав скаргу на його антиконкурентні дії на газовому ринку Європи.

Причини незаповнених ПСГ в Німеччині та Австрії (за даними GIE, на 22 грудня 2021 р. газпромівське ПСГ Гайдах в Австрії було заповнене на 35.22%, а німецькі ПСГ Газпрому на 14.99%, обмеження обсягів транспортування українською ГТС, свавільний перерозподіл потоків газу до ЄС за бажанням Газпрому, блокування певних напрямків (Трансбалканський маршрут) та багато іншого мають бути не просто ретельно вивчені, але розроблені та імплементовані рішення для унеможливлення подібного в майбутньому та вжиті заходи з покарання «Газпрому».

[19] https://www.epravda.com.ua/news/2014/03/12/426900/
[20] https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/economy/20210930STO13941/meps-debate-eu-solutions-to-rising-energy-prices
[21] https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024/simson/announcements/opening-and-closing-remarks-commissioner-simson-european-parliament-plenary-session-energy-prices_en
[22] https://www.interfax.ru/russia/811876
[23] https://www.naftogaz.com/news/naftogaz-zvernuvsya-do-evropeyskoi-komisii-zi-skargoyu-na-antykonkurentni-dii-gazpromu-ta-nadav-propozytsii-schodo-normalizatsii-sytuatsii-na-gazovomu-rynku-evropy

Чи будуть висновки такого аналізу будуть більш дієвими, ніж у попередньому випадку, коли Єврокомісія припинила багаторічне антимонопольне розслідування в травні 2018 року, задовольнившись обіцянками «Газпрому» працювати за ринковими умовами та виконувати всі правила ЄС? До речі, єврокомісаром з питань захисту конкуренції була в той час згадана вище Маргрете Вестагер, яка і зараз не помічає зловмисних дій російської компанії. Практично, тоді «Газпром», вийшовши сухим з води, наростив свою частку на ринку ЄС, розробив більш досконалу технологію трансформації його під себе, використовуючи адаптований відповідним чином інструментарій гібридних спецоперацій, напрацьованих російськими спецслужбами та військовими.

Творче застосування доктрини російських військових «ескалація заради деескалації» принесла успіх «Газпрому» в 2021-му. Керована і замаскована під дію ринкових чинників ескалація дала можливість розганяти ціни на споті до рівня понад 2000 дол. США за 1 тис. куб. м, а деескалація, знижуючи ціни до навколо 1000 дол. США, дозволяє тримати їх на високому рівні, змушуючи клієнтів в Європі йти на укладання довгострокових контрактів, що розширить ще більшою мірою присутність Росії на газовому ринку ЄС.

Зараз євроінституції гарячково шукають вихід з кризи. Група країн – Франція, Іспанія, Греція, Італія та Румунія, звернулись до Єврокомісії з пропозицією щодо створення спільної системи закупівель газу – фактично, це реанімація польської ідеї 2014 року. Розглядаються варіанти регламентування використання ПСГ компаніями з країн, що не членами ЄС, але які постачають газ в ЄС. Зрозуміло, що у такий спосіб намагатимуться змусити Газпром грати за правилами ЄС.

Загалом в ЄС визнають негативний вплив «цінового шоку» на економіку та конкурентоспроможність, посилення інфляційного тиску та безпосередню шкоду громадянам. Є розуміння, що підвищення цін більше пов'язане з залежністю ЄС від імпорту викопного палива, його нестабільними цінами та умовами постачань. Але чи зробить аморфна, розділена й шредеризована Європа правильні висновки і буде здатна вжити адекватних заходів – є великі сумніви.

Європейський політикум, як на союзному рівні, так і національному, перебуває під тиском різнокаліберних проксі-агентів Росії. Згадана вище компанія Uniper є не тільки одним з провідних енергетичних концернів ФРН та одна з п'яти європейських компаній, що беруть участь в проекті ПП2. Це загальновідомо. Менш відомо те, що її мажоритарним акціонером є добре відома фінська енергетична компанія Fortum, яка володіє 75,01% акцій. У свою чергу, головним акціонером Fortum є уряд Фінляндії (50,76%). Понад 2/3 необхідного обсягу первинних енергоресурсів (газ, нафта, ядерне паливо) Суомі отримує з Росії і Fortum є давнім стратегічним партнером Газпрому. Отже, фактично, через Фінляндію створено ще один малопомітний проксі-механізм впливу Росії на прийняття вигідних для Москви рішень в Брюсселі та Берліні у вигляді ланцюжка Газпром – Fortum – Uniper в обхід офіційної влади в Гельсінкі. І не тільки в питанні ПП2. Чи зможе Фінляндія за таких обставин стати членом НАТО, в праві на що заявили і прем'єр і президент країни і в чому їй відмовляє Москва? По суті, ПП2 – це лакмусовий тест для Суомі. Якщо цей путінський проект запрацює, Фінляндія не стане членом Альянсу, бо ланцюжок Газпром – Fortum – Uniper покаже свою більшу ефективність, аніж уряд в Гельсінкі з його євроатлантичними забаганками.

Практично, тільки дві країни-члени ЄС і НАТО демонструють системну і послідовну політику опору газовій експансії Росії. Це Литва і Польща. Стратегічні проекти диверсифікації енергоімпорту обох країн спрямовані на унезалежнення від російських постачань та відповідних зловмисних політичних впливів. Польща у 2022 році має запустити в експлуатацію Baltic Pipe і розпрощатися з постачаннями

від Газпрому. Або ж продиктувати йому свої умови, бо він вже не монопольний постачальник. Складно не погодитись з польським експертом Войцехом Якобіком, що «Газпром» спробує розіграти для Польщі «угорський сценарій» - спокусити поляків дешевим газом через «Північні потоки»[24], з тим щоб нейтралізувати ефективний багаторічний опір Варшави проектам путінської газократії. Такий сценарій може мати місце у випадку зміни владної коаліції в Польщі.

Що робити – повернення відкинутих ідей.

Поточний ціновий шок в енергетиці отримав в ЄС визначення «несподіваної кризи». Чи є найкращою відповіддю на аномальні ціни — пришвидшити розвиток ВДЕ для досягнення її частки в 65% до 2030 року – існують серйозні сумніви. В останньому звіті Енергетичного Союзу міститься інформація, що відновлювані джерела енергії вперше обігнали викопне паливо і стали джерелом енергії №1 в ЄС у 2020 році, виробивши 38% електроенергії, порівняно з 37% для викопного палива. Зворотній бік прискореного переходу на ВДЕ – розбалансування систем передачі енергії, оскільки вони мають нерівномірну генерацію, обумовлену їх залежністю від сезону та часу доби. Особливо, з урахуванням невиваженої німецької політики часів Ангели Меркель щодо закриття низькоемісійної атомної генерації та заміни її на емісійну газову, базовану на залежності від імпортованого ресурсу з домінуючого джерела. А головний газовий «кран» ЄС перебуває зовсім не в ЄС, а під контролем ворожо налаштованого до Брюсселю путінського режиму Росії.

А ось з позиції безпекової, необхідності якомога швидше зупинити російський реваншизм, що живиться нафтогазовими доходами, такий перехід необхідно прискорювати. Звісно, не можна не погодитися з пропозицією, яка прозвучала на згаданій вище спеціальній сесії Європарламенту вже зараз «вживати швидкі скоординовані дії..., використовуючи силу єдиного ринку»[25], однак, з одночасною жорсткою протидією антиринковій силі російського «Газпрому». Передбачаються заходи з запобігання неконкурентним діям, ефективна реакція на будь-які спекуляції та маніпуляції на ринку, забезпечення прозорості і чесного функціонування газового ринку. Для цього важлива роль відводиться національним регуляторам разом з ACER[26].

Пакет заходів, який наразі розробляється в ЄС, передбачатиме надання цільової підтримки, прямі платежі вразливим споживачам, зниження податків на енергію, перенесення зборів на загальне оподаткування.

Для зміцнення стійкості Європи до викликів і загроз, анансовані певні реформи газового ринку, зокрема уважно розглядаються питання зберігання та імпорту газу. Ситуація на ринку заставила згадати минулі газові кризи, які виникали після переривання/скорочення поставок Газпромом та ідеї, які тоді обговорювалися.

Переваги від спільних дій цього разу мають взяти верх над труднощами та практичними перешкодами і, як влучно висловилась єврокомісар з питань енергетики К. Сімсон на Спеціальній сесії

[24] https://biznesalert.com/jakobik-gazproms-new-game-analysis/?fbclid=IwAR1vEtZWAU7rLvCTZF5LDKRvCvji8_AvRCxoG3sjLCCjYQT9ELG7P2m0wcM

[25] https://www.europarl.europa.eu/news/en/headlines/economy/20210930STO13941/meps-debate-eu-solutions-to-rising-energy-prices

[26] Agency for the Cooperation of Energy Regulators (ACER)

Європарламенту: «Ми повинні дати відповідь разом і залишатися на шляху до більш чистого, безпечнішого та доступнішого енергетичного майбутнього»[27]

В ЄС мали би вже пересвідчитися, що країна, яка постачає майже половину необхідних об'ємів газу та не виконує європейські та міжнародні правила і вимоги (вільний доступ до труби, свобода транзиту), може діяти в неринковий спосіб для досягнення цілей несумісних зі стабільним постачанням газу та негативно вплинути на енергетичну безпеку країн-членів та партнерів Європейського Союзу – сусідніх України та Молдови.

Розвиток та функціонування центрів газової торгівлі показав як позитивні результати, так і вразливість ринку в умовах існування домінуючого постачальника/експортера, коливань попиту та дії інших факторів та потребу в регулюванні.

Кризова ситуація з ціновими стрибками довели необхідність додаткових централізованих заходів регулювання/балансування всього європейського газового ринку в разі виникнення екстраординарних ситуацій. Ця функція могла б виконуватися за допомогою стратегічних запасів на випадок криз та розбалансування ринку. В умовах домінування постачань з РФ, впливу Газпрому на європейські ПСГ, та транспортну інфраструктуру та весь внутрішній ринок ЄС, стратегічні запаси просто необхідні. І Україна з нашими ПСГ могла би бути не проблемою, а частиною рішення проблеми ЄС. Європейський Парламент закликав до створення більш тісного взаємозв'язку енергетичних інфраструктур ЄС та України.

В цьому контексті маємо (як повноправні учасники ринку ЄС) наполягати щоб можливості ПСГ та газотранспортної інфраструктури України було взято до уваги. Зокрема, щоб у газовому законодавстві ЄС після слів «держав-членів» внести доповнення «України та країн-партнерів, які виконують газове законодавство ЄС». Безумовно такі скоординовані дії були б значно ефективнішими та відповідали би Угоді про асоціацію Україна-ЄС – Ст. 274, Ст. 385.

Ідея стратегічних газових запасів розглядалась раніше, але не була реалізована. Життя знову актуалізувало необхідність створення запасів для Європи і для українського внутрішнього ринку також. Україна має можливості для зберігання газу у достатньо великих обсягах та відповідну газову інфраструктуру. Це може бути базою для розміщення стратегічних запасів газу для посилення безпеки країн-сусідів – Польщі та Молдови, а також слугувати основою для Східноєвропейського центру газової торгівлі (EEGH). Особливої уваги заслуговує польська дискусія щодо розширення наявних потужностей зберігання газу з огляду на зростання його споживання та брак ПСГ. У Польщі прогнозується зростання внутрішнього попиту на газ до кінця поточного десятиріччя до понад 27 млрд куб. м. проти нинішніх 17 млрд. куб. м. У Варшаві звертають увагу на зручно розташовані ПСГ на заході України.

Ідея розміщення стратегічного запасу газу («європейського сейфу») в Україні підтримується на владному рівні та операторами газової інфраструктури України[28]. Але її реалізація вимагає деталізації пропозицій, взаємодії з ЄС, проактивних дій та просування на всіх рівнях співпраці (корпоративному,

[27] https://ec.europa.eu/commission/commissioners/2019-2024/simson/announcements/opening-and-closing-remarks-commissioner-simson-european-parliament-plenary-session-energy-prices_en

[28] О.Белькова. Перевірка солідарності: які ризики "Північного потоку-2" має врахувати ЄС https://www.eurointegration.com.ua/experts/2021/12/9/7131309/

дипломатичному), в міжнародних організаціях та ініціативах. В цьому контексті важливим стає проведення відповідного міжнародного заходу у Києві з метою ознайомлення широкого кола європейських суб'єктів, починаючи з операторів ринку та закінчуючи політмейкерами, з можливостями ГТС та ПСГ України. Також має бути представлене відповідне українське бачення.

*****

Росія у 2021 році продовжила гібридну війну проти Заходу, який усе ще продовжує бачити «конфлікт в Україні», а не агресію РФ проти того, що вони називають «колективним Заходом», де Україна є одним з театрів воєнних дій російського мультифронтального наступу. Росія діє одночасно на кількох театрах воєнних дій в різних просторах – на суходолі, концентруючи війська на кордонах України та східного флангу НАТО і ЄС, в космосі, демонструючи знищенням космічного об'єкта, зброю нових можливостей, в кібер-просторі, завдавши майстерно замаскованих демонстраційних ударів по США в грудні 2020-го та травні 2021-го, і відповідно, в енергетичному просторі Європи, використовуючи її надмірну залежність від російських постачань енергоресурсів. Усе це супроводжується масованою (дез)інформаційно-пропагандистською кампанією в медіа-просторі.

Унікальний шанс зупинити російський наступ було змарновано минулої зими 2020-2021 р.р., коли газ був дешевий і в профіциті, ПСГ були переповнені. Ніщо не заважало Євросоюзу провести гібридну контратаку – натурні стрес-тести, відмовившись хоча б на кілька тижнів від російського газу, чим послати відповідний меседж Кремлю. Це стало би стримуючим фактором для Росії, яка б побачила, що ЄС може діяти нестандартно, на випередження і готовий піти досить далеко.

Російський наступ ще не пізно спинити у 2022-му. Але для цього зусиль неконсолідованої Європи буде недостатньо. Це можна зробити тільки у співпраці зі США. Звісно, за умови, що у Вашингтоні буде відповідне розуміння і бачення необхідності спрямувати весь обсяг американського СПГ до Європи, щоб максимально замістити російський газ. Коли США будуть діяти так, як вони діяли під час радянської блокади Західного Берліну взимку 1948-1949 р.р., організувавши повітряний міст для доставки життєво необхідних вантажів, передусім, вугілля (!) літаками. Якби президент США Гаррі Трумен діяв, виходячи з комерційних резонів та «прагматичних» міркувань, Західний Берлін став би радянським.

Завантаження партії вугілля на літак С-54 ВПС США на аеродромі Фассберг для доставки в блокований Західний Берлін. Британський солдат керує водієм вантажівки та німецькими робітниками. 1948 р.
Джерело:
https://www.wisconsinhistory.org/Records/Image/IM11375

СПГ-танкери зі США прямують до Європи, грудень 2021 р.

Джерело:
https://www.bloomberg.com/news/articles/2021-12-22/a-flotilla-of-u-s-lng-cargoes-is-headed-to-fuel-starved-europe

Але справа не тільки у газі та ринку. Головна проблема європейської бюрократії, яка намагається відрегулювати газовий ринок в умовах турбулентності, це те, що основний гравець-важковаговик розглядає ринок як театр воєнних дій і діє, застосовуючи воєнну стратегію. Тому протидіяти виключно ринковим інструментарієм гібридним засобам все одно, що лікувати аспірином від Ковіду.

Уривок з публікації французької дослідниці Росії Франсуази Тома, що став епіграфом цієї роботи, показує, що розуміння поведінки і дій Росії мають лише окремі політологи і політики. Але саме вони здатні створити потужний імпульс переосмислення Росії на Заході для послідуючої протидії путінській газократії, яка продовжить «промацувати Європу багнетом» і в 2022 році.

«Європа–2021: випробування газпромівським багнетом. Що відбувалося на газовому ринку ЄС?». Огляд

Автори:
Михайло Гончар, президент Центру
Ігор Стукаленко, керівник енергетичних програм Центру

При використанні матеріалів огляду посилання обов'язкове

Попередня робота авторів "Gas Logistics between Russia and the EU: Case of Ukraine, Belarus, Nord Streams and other Routes of Supply" для книги «The Future of Energy Consumption, Security and Natural Gas. LNG in the Baltic Sea Region» під редакцією проф. Kari Liuhto з Пан'європейського Інституту Університету Турку (Фінляндія)
Доступ до е-версії: https://www.springerprofessional.de/en/gas-logistics-between-russia-and-the-eu-case-of-ukraine-belarus-/19592010

©Центр глобалістики «Стратегія XXI»